

SZABADOS GYÖRGY

Szent István királysága és a Német-Római Császárság

Állami ünnepünkön a megemlékezések vezérgondolata újabban rendszerint a nyugati világba történt magyar beilleszkedés, főszereplője Szent István. Első királyunk jelkép értékű alakja azonban egy hosszú folyamat gyúpontjában áll, amelynek kevésbé ismeretes fejleményei megannyi tanulsággal szolgálnak, árnyalva az államszervezés körülményeit.

Előzmények. 895–902 között új állam emelkedett a Nagy Károly frank császár által megdöntött Avar Kaganátus helyén. A honfoglaló magyarok az avarokéval rokon, türk lovas nomád kultúrát képviselve évszázados széttagoltság után állították helyre a Kárpát-medence politikai egységét. A Magyar Nagyfejedelemség hosszú hadjáratok sorát indította nyugatra és keletre a X. század folyamán, mialatt délről az arabok, észak felől a vikingek csapásai is sújtották a keresztény világot. Eleink sikerei a fejlett harcművészetén túl a Nyugat-Európát rágó belviszályok ügyes kihasználásából eredtek. Nem túlzás tehát azt állítani, hogy a régi magyarok segítettek megteremteni, szinte saját maguk ellen kikényszeríteni a keleti frank területek politikai egységét. 955 augsburgi győztese, I. (Nagy) Ottó, aki Lél és Bulcsú vezér regensburgi bitójával állított tilalomfát a nyugatra irányuló további magyar hadjáratok elé, 962 folyamán nyerte el Nagy Károly hön áhított császári koronáját. A keleti frank tartományokból így szerveződött meg a Német-Római Birodalom, de az új impérium az örökhagyótól eltérően nem indított megsemmisítő hadjáratot a legyőzött keleti szomszéd ellen. Bár a bosszúhadjárat elmaradása több bel- és külpolitikai fejleménnyel indokolható, egyik magyarázata az Avar Kaganátus és a Magyar Nagyfejedelemség sorsa között mutatkozó fontos különbségben rejlik. Amíg annak idején az avarokat támadó hadjáratokkal, saját földjükön győzték le, addig Lél és Bulcsú harcosait otthoni, védekező hadművelet állította meg. A magyar hadjáratok pedig, igaz, immár csak kelet felé, még másfél évtizeden keresztül folytatódtak. A német és a magyar fél közötti feszültséget Géza kezdeményezése enyhítette, aki 973-ban a quedlinburgi birodalmi gyűlésen követői révén nyilvánította ki barátságos szándékát. Az új irányvonalat többszörös politikai megfontolásból jelölte ki, ezért volt számára fontos a kedvező fogadtatás, hiszen nem csupán a 970-es vereség óta, a szomszédos Bizánci Császársággal fennálló hűvös viszony nyugtalanította, hanem a nagyfejedelmi méltóság örökléséből kismizmizett Árpádokkal – Tar Szerinddel és annak fiával, Koppánnyal – is szembe kellett néznie.

Gizella. A X. század végi magyar–német kapcsolatokat tekintve feltűnő, hogy 973 után a minőségi előrelépésre majdnem negyed évszázadot kellett várni. Ennek oka az volt,

hogy a Német-Római Birodalom Magyarországgal határos tartománya, Bajorország felett Civakodó Henrik herceg uralkodott, aki ragadványnevéhez híven állandó harcban állt kortársaival, így Gézával is. A 990-es évek közepére azonban megélénkült a magyar–német kapcsolat. A Magyar Nagyfejedelemség számára igen kedvező volt, hogy a Német-Római Császárságban ekkor a második jelzón volt a hangsúly: az Ottók birodalma egyre inkább római jelleget öltött. Az antik császárság hagyománya keresztény tartalommal telítődve vallásos küldetéstudatot adott a szász dinasztíának; ez legerősebben a bizánci hercegnő fiát, III. Ottó császárt hatotta át, aki egyenesen a római birodalom megújításának programját („*Renovatio imperii Romanorum*”) hirdette meg. A magyarok felé irányuló külpolitikáját így a térítés békés támogatása, a szövetséges viszony jellemezte. Ennek megpecsételésére a felek dinasztikus kapcsolatot hoztak létre. Érdekes, de István feleségül éppen a harcias bajor herceg lányát jelölték ki. A 995 táján megkötött házasságról Reichenauai Hermann így írt: Henrik „*húgát, Gizellát – igazán a neve szerint a hit kezeseként – feleségül adták Istvánhoz, a magyarok királyához, miután az Krisztus hitére tért.*” A XI. század közepén élt krónikás Henrikje a civakodó herceg békésebb fia, a későbbi II. (Szent) Henrik császár. Ennél fontosabb, hogy Hermann szófejtése – *Geisel* 'kezes, túszer' – a legbeszédesebb „elszólás”, kulcs a történetek megértéséhez. A hosszú távú magyarföldi keresztény politika garanciáját ugyanis abban látták, hogy Gizella ne csak egy hetedik fejedelemutód hetedik felesége, hanem Magyarország *első* asszonya legyen; a majdani katolikus dinasztia ósanyja. Vajk-István és Gizella násza tehát azt jelentette, hogy az Árpádok főhatalmát csak ez az ág viheti tovább, de ennek kell tovább vinnie. A német elvárás így találkozott Géza akaratával. Ezért kellett megfosztani a régi rend szerint következő Tarhos-ágot a nagyfejedelmi méltóság öröklésétől. Koppány ebbe nem nyugodott bele és Géza halála (997) után hamar fegyvert ragadott. Veszprém alatt ennél fogva nem egyszerűen Árpád legidősebb és legfiatalabb fiának leszármazottai, hanem két világ képviselői csaptak össze. (Az Árpád-ház többi ága ekkor már nem jutott szerephez, sorsuk ismeretlen.)

István király. Koppány legyőzésével István lett a nagyfejedelelem. Azonban a régi méltóság a régi világot idézte, s ez nem felelt meg sem saját, sem a német szövetségesek elvárásainak. Első ezredfordulón áthaladó történelmünk fő kérdése lett, hogy a születő monarchia milyen jogállásban tagozódik a Nyugat politikai közösségébe. A válasz úgyszintén egy kulcsmondatból, a kortárs Merseburgi Thietmar püspök (†1018) feljegyzéséből olvasható ki: „*Az említett császár kegyéből és biztatására Henrik bajor herceg sógora, a saját országában püspöki székeket létesítő Vajk koronát és áldást kapott.*” Az említett császár III. Ottó, a többi világi uralkodó néven nevezetik, de egy valaki hiányzik a mondatból; mégpedig az, *akitől* István a koronát kapta. A beszédes hallgatás egyértelműen II. Szilveszter pápára utal (akit Thietmar valamilyen oknál fogva nem kívánt megnevezni). A szentszéki fejék tehát 1000. december 25-én a minden földi hatalomtól független Magyar Királyság történelmét indította útjára. Ezt bizonyítja az idézet másik része, amely István egyházszerzői munkáját királysága előtti időkre is elismeri. Márpedig akkoriban az önálló monarchia alapvető ismérve volt a más országtól nem függő püspökség létrehozásának joga, amit Magyarország esetében hamarosan az esztergomi főegyházmege megalapítása koronázott meg. Mindehhez kedvező háttérrel biztosított III. Ottó és

II. Szilveszter ideális kapcsolata, a további békés fejlődéshez pedig a szász dinasztia utolsó uralkodója, a császári sógor, Szent Henrik személye jelentett garanciát.

Az erőpróba. 1024 folyamán a frank dinasztia trónra jutásával a német-római jelzők közül az elsöre tolődött a hangsúly. II. Konrád császárt birodalmi gondolat, új hűbéresek szerzésének szándéka hatotta át. Közelgett a Magyar Királyság első igazi erőpróbája. 1030 nyarán birodalmi sereg tört hazánkra, bár a Lajta–Rába gyeprürendszernek köszönhetően, amint azt Wipo, II. Konrád életírója kénytelen volt elismerni, „a császár a folyóktól és erdőktől olyannyira védett országba nem tudott behatolni.” Az *Altaichi Évkönyvek* értékelése szerint Konrád „visszatért Magyarországról katonaság és minden eredmény nélkül, mert seregét éhínség gyötörte; a magyarok Bécszet is elfoglalták.” (Írhatta volna erről Kölcey Ferenc, hogy „nyögte István bús hadát Bécsnek büszke vára.”) Az elhúzódozó háborút 1031 nyárutóján békekötés zárta. Ennek értelmében a Lajta–Fischa köze, valamint Kelet-Morvamező magyar kézre került. A támadás fő tanulsága az, hogy a kereszténység felvétele önmagában nem volt elégséges feltétele megmaradásunknak; kiváltképp annak fényében, hogy a 955-ös pogány magyar betörést követő első német hadjárat 1030-ban egy már hivatalosan katolikus Magyar Királyságot ért, amely nem a kereszt, hanem a kard erejével védte meg magát.

Az utódlás. Az 1031. esztendő egy tragikus fordulatot is hozott Magyarország sorsában: meghalt Szent Imre herceg, István egyetlen felnőtt kort ért fia, így az utódlás kérdése nyitva állt az öregedő király előtt. Unokatestvére, Vazul hamar félreérthetetlen jelét mutatta uralmi vágyának: merényletet kísérelt meg Szent István ellen, amiért szeme világával, füle hallásával, valamint fiai – Levente, András és Béla – elűzetésével fizetett. Így amikor István országát Szűz Mária oltalmába ajánlva 1038-ban lehunyta szemét, nem fiági rokona, hanem nővére fia követte a trónon. Orseolo Péter népszerűtlen uralkodása elégedetlenséget váltott ki, amely következtében Istvánnak egy másik nőági unokaöccse, Aba Sámuel lett a király. 1041 és 1044 a folyamatos magyar–német háborúk időszakát hozta, amelyben előbb az 1031-es területfoglalás, majd Aba királysága veszett oda. A gyűlölt Péter 1045-ben III. Henrik hűbéreseül szegődött, ezzel önnön végleges bukását siettetette. 1046-ban pogánylázadás tört ki, amit a hazatért Vazul-fiak csendesítettek le.

Az első követő. Levente halálával I. András egyedül maradt. Mivel nem volt még fia, hazahívta öccsét, Bélát, akit 1048-ban a trón örökösévé tett. Szükség is volt a testvérek összefogására, mert a Német-Római Császárság nem fogadta el a magyar hűbér megszüntét. 1051-ben Vértesnél, 1052-ben Pozsony alól fordultak vissza III. Henrik vert hadai. András ekkor veszélyes, de sikeres politikába kezdett. Célja az volt, hogy országát visszaemelje Szent István-kori megbecsült jogállásába. Támogatta Konrád herceg pártütését is, így a birodalom erejét a belső széthúzás kötötte le. 1056-ban váratlanul meghalt a császár, s a gyermek IV. Henrik helyett kormányzó erőkkkel végre sikerült megegyezni. Az 1058-as morvamezei békében önmagát ismétlő történelmünk ismerszik meg: a két állam immár újra szövetségi viszonyát házasság koronázta, időközben ugyanis Andrásnak fia született, akit az új császár gyermekkorú nővérével adtak össze. Ámde amint annak idején István és Gizella, úgy Salamon és Judit esetében is az volt a kikötés, hogy ők örököljék a királyi trónt, személyük legyen garancia a szövetségi politika folytatására. Mindezek miatt Béla herceg „kisemmizése” Koppány mellőzését idézte, azzal a különbséggel,

hogy András nem járt akkora szerencsével, mint István. Béla sikerrel túlélte bátyja tiszavárkonyi cselvetését: a korona helyett az életet jelentő kardot választotta. 1060-ban sereget gyűjtött és legyőzte Andrást, aki hamar belehalt sérüléseibe. Salamon ekkor elmenekült az országból, ahol három évig I. Béla király uralkodott. Őt a támadó német hadak ellen készülve érte hirtelen halála. András politikáját dicséri, hogy 1063-ban fia szövetségként és nem hűbéresként tért vissza. Később az unokatestvérei, Géza és Szent László ellen küzdő, 1074-ben elűzött Salamon király hiába ajánlotta fel szorult helyzetében országát sógora hűbéreül, – megtagadva ezzel apja életművét – az Árpádok királyságát ezen túl nem fenyegette a német-római birodalmi alávetés veszélye. Szent István állama a független európai keresztény monarchiák közösségének megbecsült tagja maradt és ez nem zárólag első királyunk érdeme. Tevékeny részt vállalt benne I. András király is, akinek személyisége Géza fejedelem kemény alakját idézte, de aki a Szent István-i életmű első értő követőjének bizonyult.

